

החוט המשולש

טובים השנים מן האחד אשר ישלחם שָׁכַר טוב בעמלם: כי אִם יִפְלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוּ הָאֶחָד שָׁיְפוּל וְאִין שְׁנֵי לְהַקִּימוֹ: גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחָס לָהֶם וְלָאֶחָד אֵיךְ יָחַס: וְאִם־יִתְקַפּוּ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעֲמְדוּ נִגְדּוֹ וְהַחֹט הַמְּשֻׁלָּשׁ לֹא בְמַהְרָה יִנְתַּק: (קהלת ד ט-יב).¹

משנה מסכת קידושין פרק א משנה י

... כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ, לא במהרה הוא חוטא, שנאמר: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק" (קהלת ד יב). וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, אינו מן הישוב.²

מסכת מנחות דף מג עמוד ב – משולש המצוות

רבי אליעזר בן יעקב אומר: כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, הכל בחיזוק שלא יחטא, שנאמר: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק".³

תלמוד ירושלמי מסכת קידושין פרק א הלכה ט

רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: שומר את עצמו מן העבירה פעם ראשונה ושנייה ושלישית, מיכן והילך הקב"ה משמרו. מה טעמא: "הן כל אלה יפעל אל פעמיים שלש עם גברי" [איוב לג כט]. אמר רבי זעירא: ובלחוד דלא יתוב ליה.⁴ והחוט המשולש לא לעולם ינתק - אין כתיב כאן, אלא: "לא במהרה ינתק" - אין אטרחת עלוי מיפסק הוא (אם הטרחת עליו, נפסק הוא).⁵

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) קהלת פרק ד

והחוט המשולש - כל מי שהוא עוסק בתורה ובמעשים טובים ובדרך ארץ: לא במהרה ינתק. ואעפ"י שהוא ניתק - חוזר: התורה חוזרת על בית אכסניה שלה.⁶

¹ אם נשאל מהמתמטיקה והגיאומטריה: אחד הוא נקודה בודדת שאי אפשר למדוד. בין שתי נקודות אפשר להעביר קו שמחבר ביניהם שיש לו מידת אורך ושתוחם ומחלק את המישור לשניים: המישור בצידו האחד והמישור בצידו השני, אבל לו עצמו אין שטח או "פנים". שלוש נקודות זו כבר יוצר צורה במישור (מצולע) שיש לה היקף ושטח ותוחמת מה בתוכה ומה מחוץ לה. אך בעל ספר קהלת תופס דווקא את הצד האנושי לחום ולמלחמה.

² וכן הוא בתוספתא מסכת קידושין (ליברמן) פרק א הלכה יז: "כל העוסק בשלשתן: במקרא ובמשנה ובדרך ארץ, על זה נאמר: והחוט המשולש לא במהרה ינתק". דרך ארץ כאן הוא משא ומתן ("בנחת" מוסיף פירוש ברטנורא) ומלאכה (בנאמנות יש לומר), מה שמכונה אצל חז"ל גם "ישובו של עולם". שילוב שלושם: מקרא, משנה ודרך ארץ (אין כאן "תלמוד" מסיבות ברורות) הוא נאה ומתוקן. ומנגד יש גם דרישת מינימום: מי שלא מקיים אף לא אחד משלושתם "אינו מן היישוב". "אינו מועיל לישובו של עולם", כפי שמפרש ברטנורא על המשנה. ור' יוחנן מוסיף בגמרא קידושין דף מ ע"ב, סוף פרק ראשון: "ופסול לעדות". ובהמשך הגמרא שם: "כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ - דור הנאה ממנו, שנאמר: ובמושב לצים לא ישב, מושבו מושב לצים". מאידך, גם מי שיש לו שלושם, עדיין איננו הדמות המושלמת ואין לו שום הבטחה, אבל יש לו בסיס חיים מוצק: "לא במהרה הוא חוטא". ראה גם פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) קהלת פרק ט סימן ט: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת. מזהירך הכתוב שתהא עוסק במלאכה כדרך הארץ שהם חיים לעולם ... עם אשה אשר אהבת - זו תורה. היינו דתנן: כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (אבות פרק ב משנה ב). וכן הוא אומר (לעיל ד, יב) והחוט המשולש, זה שיש בידו תורה ודרך ארץ ומעשים טובים".

³ משולש נוסף הוא קיום מצוות בסיסי, כנזכר בקריאת שמע: מזוזה, תפילין וציצית (לימוד תורה נזכר גם הוא בקריאת שמע: ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם, וקריאת שמע עצמה נחשבת ללימוד תורה, ראה מנחות צט ע"ב). מה שנכון ללימוד תורה (מקרא ומשנה במדרש הקודם), נכון גם לקיום מצוות. "ישובו של עולם נמצא במשולש של לימוד תורה, קיום מצוות ודרך ארץ. ומעניין שגמילות חסדים נעדרת מהמצוות שכאן.

⁴ ובלבד שלא ישוב (מצדקתו).

⁵ קטע זה בסוף פרק א בירושלמי קידושין הוא על המשנה קידושין לעיל, המשנה המסיימת את פרק א שם. הגמרא באה להסביר את המשנה ולומר שאין שום ערובה והבטחה לאדם בעולם. אדם שזוהר פעם ראשונה, שנייה ושלישית מעבירה (ובאותה מידה יש לומר מקפיד פעם ראשונה, שנייה ושלישית במצווה מסוימת), אכן הקב"ה משמרו ומסייע בידו גם בפעמים הבאות, [ומצווה גוררת מצווה](#), אבל ביטחון גמור - אין. כח הבחירה לעולם קיים. אם ישוב האדם מדרכו הטובה - יכול הוא לחטוא. הסיוע שהוא מביא מהפסוק שלנו בקהלת, דיוק שעמדו עליו פרשנים ומדרשים רבים, הוא שלא כתוב: והחוט המשולש לעולם לא ינתק, אלא: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק". אין אטרחת עלוי מיפסק הוא - "אם מטריח הוא החבל למושכו יותר מדי", מסביר קרבן העדה, "אע"פ שהוא משולש - ינתק". ראה דברינו [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) בפרשת יוצא. ומטיבי לכת יעניינו בקטע בירושלמי לפני ואחרי זה שהבאנו ויראו איך הוא משתלב עם דברינו בהקשר רחב יותר.

⁶ פסיקתא זוטרתא בא לעודד ולומר שאמנם אין ערובה ואין ביטחון לשום דבר, אבל היסוד תמיד קיים. שים לב איך 'על הדרך' הוא משנה את המשולש של המשנה: מקרא-משנה-דרך ארץ, לתורה-מעשים טובים-דרך ארץ. החוט המשולש של תורה, מעשים טובים ודרך ארץ הוא יסוד איתן שגם אם חו"ח אדם ניתק מצלע אחת מצלעותיו או יותר, תמיד יש לו לאן לחזור. בסיס המשולש תמיד קיים. לפיכך, חינוך מוקדם ככל האפשר לחוט המשולש הבסיסי של המשנה או של הפסיקתא זוטרתא, הוא חשוב ביותר. ראה דברינו [מורשה קהילת יעקב](#) בפרשת וזאת הברכה, שם הבאנו, בין השאר, את המשל על: "בן המלכים שנשבה כשהוא קטן למדינת

מסכת אבות פרק א משנה ב

שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה, הוא היה אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים.⁷

ספרי דברים פרשת האזינו פסקא שיב

"יעקב חבל נחלתו" ... מה חבל זה משולש, כך היה יעקב שלישי לאבות וקבל שכר כולם.⁸ כשנולד אברהם מהו אומר? "ואח לצרה יולד" (משלי יז יז).⁹ וכשנולד יצחק מהו אומר? "טובים השנים מן האחד" (קהלת ד ט).¹⁰ וכשנולד יעקב מהו אומר? "והחוט המשולש לא במהרה ינתק" (שם ד יב).¹¹

ספרי דברים פרשת נצבים פסקא שה

... "קח לך"¹² - אינו אלא בלקיחה, לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשין.¹³ מכאן אמרו: יקנה אדם חבר לעצמו שיהא קורא עמו ושונה עמו אוכל עמו ושונה עמו וגולה לו סתריו. וכן הוא אומר: "טובים השנים מן האחד".¹⁴ "והחוט המשולש לא במהרה ינתק" - משיב הקב"ה ואומר לו למשה: תן לו תורגמן ליהושע ויהא שואל ודורש ומורה הוריות בחיך. שכשתפטר מן העולם לא יהו ישראל אומרים לו: בחיי רבך לא היית מדבר ועכשיו אתה מדבר?¹⁵

הים. אם מבקש לחזור אפילו לאחר מאה שנה, אינו בוש לחזור, מפני שהוא אומר: לירושתי אני חוזר. כך, תלמיד חכם שפירש מדברי תורה והלך לו לדברים אחרים, אם מבקש לחזור, אפילו לאחר מאה שנה, אינו בוש לחזור, מפני שהוא אומר: לירושתי אני חוזר. לכן נאמר: מורשה קהילת יעקב. אין כמו "גרסא דינקותא".

⁷ ובהמשך המסכת והפרק, במשנה יח: "רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלושה דברים העולם עומד: על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם". ויש עוד לא מעט "שלוש" או "שלושה" במסכת זו כגון: "הסתכל בשלושה דברים ואי אתה בא לידי עבירה" (בדומה לדברי קהלת: "לא במהרה ינתק", ראה הערה 5 לעיל), וגם מספרים אחרים שם כמו: ארבע, חמש, שבע, עשר ועוד. המספר שלוש כאמור הוא מספר "עומד" מינימלי. ראה דברי משה לקב"ה במדרש, בעקבות חטא העגל והצעת הקב"ה: "הָרַף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם ... וְאַעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי עֲצוּם וְרַב מִמֶּנּוּ" (דברים ט יד). אומר משה לקב"ה: "ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה!" (ברכות דף לב עמוד א). ובגמרא מכות דף כד עמוד א: "בא מיכה והעמידן על שלש, דכתיב: הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך". מגוון דעות לפנינו על המספר שלוש שקיים ומקיים. אבל אנחנו ניצמד לדורות על "החוט המשולש" של קהלת ולא נפליג במפרש משולש.

⁸ חזונו ל"חוט המשולש" וכאן אולי המקום לעצור ולהסביר מהו הפשט של "חוט משולש"? התשובה: חבל שמורכב משלושה חוטים השזורים יחד לחבל עבה וחזק שנקרא גם "עבות" (ראה ישעיהו ה יח: "עבות העגלה"). ראה הכתב והקבלה על הפסוק בברית בין הבתרים, בראשית טו ט: "קח לי עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש". רש"י מפרש פסוק זה: "עגלה משולשת - שלושה עגלים". מוסיף בעל הכתב והקבלה ומסביר: "ויתואר הדבר בשם משולש ומרובע כשמספר שלושה וארבעה בו בעצמו, כמו שולחן משולש כשיש בו ג' צלעות, ומרובה בעל ארבע צלעות. וכן והחוט המשולש (קהלת ד') כפול שלוש, רוצה לומר: בעל ג' חוטי". ראה פירושו המלא שם.

⁹ שאברהם היה יחיד באמונתו וסבל בשל כך ונאלץ לנדוד.

¹⁰ הלן נראה (קהלת רבה) דעה אחרת, שאברהם ושרה כבר היו "טובים השניים מן האחד" ויצחק הוא החוט המשולש.

¹¹ הרי לנו "חוט משולש" - החוט השלישי שיצר חבל עבות משולש, משלושת אבות האומה. ממשולש זה נוצרו "משולשים" ושילשים רבים כפי שמאריך ומפרט מדרש תנחומא בפרשת יתרו סימן י: "בחודש השלישי ... תורה משולשת ... משנה משולשת ... שליח משולש (משה אהרון ומרים) וכו'". וכמובן תפילה משולשת **שאהבות תקנו** ועוד ועוד. על חלק מהם נתעכב להלן, לא על כולם כמובן. כאן, רק נשוב ונציין את הדומיננטיות של יעקב שנקרא "בחיר האבות" או "הבחור שבאבות" (בראשית רבה א, שכל טוב בראשית לג יז). יעקב הוא החוט השלישי שהשלים את עבות עגלת אבות האומה. ראה דברינו **ואלה תולדות - אברהם יצחק ויעקב בפרשת תולדות**.

¹² מדובר בלקיחת יהושע ומינויו כממשיך דרכו של משה, ככתוב בספר במדבר כז יח: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי מֹשֶׁה קְחֶלְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסִמְכָתָ אֶת־יָדְךָ עָלָיו". בנושא העברת ההנהגה משה ליהושע עסקנו כבר מספר פעמים, ראה למשל דברינו **יפקוד ה' איש על העדה בפרשת פנחס**. וכאן, ממשיך המדרש לנושא "קנה לך חבר". אבל איפה כאן טובים השניים? יהושע הרי מחליף את משה ואין שניהם מכהנים ביחד כמו אהרון ומשה למשל, איך הם חברים? התשובה כבר במדרש הקודם במעבר מאברהם ליצחק. מינוי מנהיג שני וממשיך (או בן יורש) הוא "שניים". שתי נקודות על הקו. המשכיות.

¹³ בקשיים רבים. וכמו שאומרים: "עשה לך רב וקנה לך חבר". רב עושים (בוחרים), אבל חבר טוב צריך לקנות בדמים מרובים.

¹⁴ הדגש כאן הוא על מוטיב החברותא שעיקרו בשניים: "טובים השנים מן האחד", ועדיף עוד יותר לימוד בשלושה: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק". שהרי "דיבוק חברים ופולפול התלמידים" הם מארבעים ושמונה דרכים בהם התורה נקנית (מסכת אבות פרק ו משנה ו). ובגמרא תענית כג ע"א (על סופו הקשה של חוני המעגל): "אמר רבא, היינו דאמרי אינשי: או חברותא או מיתותא". ובמסכת ברכות סג ע"ב: "הסכת - עשו תרות תרות ועסקו בתורה, לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה". עוד הרבה במדרשים על מאמר חכמים: "וקנה לך חבר", כגון באבות דרבי נתן נוסח א פרק ח שמרחיב את ספרי לעיל, ראה שם. אבל במעשה בראשית ומרכבה שנראה עוד להלן, רק ביחיד: הוא והרב, או אפילו בשני תלמידים, אבל לא בשלושה.

¹⁵ על מנת לאושש את "טובים השניים" - את משה שמעביר את התפקיד ליהושע, יש להוסיף את הצלע השלישית, את התורגמן (דמות מבית המדרש של חז"ל שהמדרש מעתיק למשה ויהושע), מי שעומד לשירותו של החכם ומשמיע את דברו לקהל הרחב, בקול ובשפה שהם מבינים. רק כך, כאשר יהושע עומד ודורש והמתורגמן עומד לפניו ומשה לצדו, רק אז הופכים "טובים השניים מן האחד", ל"חוט המשולש" שיחבר בין הדורות ויעביר את ההנהגה משה ליהושע, בתוקף ובחוזק "כעבותות העגלה". כל זה הוא עפ"י פיסוק המדרש כהבנתנו ואפשר גם לפסק אחרת. כך או כך, ראה דברינו **עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה בפרשת וילך**, שם

רש"י קהלת פרק ד פסוק יב

ואם יתקפו האחד - אם באו לסטים עליו לתקפו, אם שנים הם, יעמדו לנגדו. וכל שכן אם ג' הם "והחוט המשולש לא במהרה ינתק"¹⁶. דבר אחר: מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו, שוב אין תורה פוסקת מזרעו, וכן הוא אומר: "לא ימושו מפיד ומפי זרע זרעך ומפי זרע זרעך" (ישעיה נט). דבר אחר: חוט המשולש: במקרא ובמשנה ובדרך ארץ - לא במהרה הוא חוטא.¹⁷

גמרא כתובות דף סב עמוד ב

רבי חמא בר ביסא אזיל יתיב תרי סרי בני מדרשא. כי אתא, אמר: לא איעביד כדעביד בן חכינאי.¹⁸ הלך וישב בבית המדרש, שלח לביתו. בא ר' אושעיא בנו וישב לפניו.¹⁹ והיה שואל אותו (ר' הושעיה) שמעתא (הלכות). ראה ששמועותיו מחודדות, חלשה דעתו, אמר: אם הייתי כאן, היה לי זרע כמו זה. עלה לביתו, נכנס בנו. עמד האב (ר' חמא) לפניו. הוא סבר, לשאול אותו דבר הלכה הוא רוצה. אמרה לו אשתו: האם יש אב שעומד בפני בנו? קרא עליו רמי בר חמא: "החוט המשולש לא במהרה ינתק" (קהלת ד יב) - זה ר' אושעיא בנו של רבי חמא בר ביסא.²⁰

גמרא בבא בתרא דף נט עמוד א

אמר רב יהודה אמר שמואל: צינור המקלח מים לחצר חברו, ובא בעל הגג לסותמו - בעל החצר מעכב עליו...²¹ איתמר, רבי אושעיא אמר: מעכב, ר' חמא אמר: אינו מעכב. אזל שייליה לרבי ביסא, אמר להו: מעכב. קרי עליה רמי בר חמא: והחוט המשולש לא במהרה ינתק - זה רבי אושעיא בנו של רבי חמא בר ביסא.²²

מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק יד

משתמע שהעברת ההנהגה לא הייתה כה פשוטה והחוט המשולש וגם הכפול, לא כל כך חיבר והתחבר. ראה גם דברינו [חילופי דורות ומשמרות](#) בפרשת פנחס.

¹⁶ לפני הכל, מזכיר לנו רש"י את פשט הפסוק שמדבר בהגנה פיסית במובן הבסיסי ביותר. הפסוקים מסבירים היטב את עצמם. בפירוש האחר, מוסיף רש"י את הקישור לגמרא בבא מציעא פה ע"א: "אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן: כל שהוא תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, ובנו בנו תלמיד חכם, - שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר: ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיד ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם". זהו חוט משולש בין-דורי, של שרשרת לימוד תורה שעובר מאב לבן ומבן לבנו וכו'. ראה דברינו [והודעתם לבניך ובני בניך](#) בפרשת ואתחנן. [רש"י אישית](#) זכה לך, אבל גם על כך אפשר להחיל את דברי הירושלמי לעיל: "והחוט המשולש לא לעולם ינתק - אין כתיב כאן, אלא: לא במהרה ינתק". והיו לא מעט שושלות מפוארות של תלמידי חכמים בתולדות עם ישראל שפסקה מהם תורה ועברה לאכסניה אחרת. (שוב ראינו שדברי רש"י אלה על שני חלקיהם מבוססים על מדרש תהלים מזמור נט, עיין שם). כך או כך, נמשיך בחוט המשולש הבין-דורי שטוו לנו רש"י ומדרש תהלים.

¹⁷ רבי חמא בר ביסא יש שתיים עשרה שנה בבית המדרש, אמר: לא אעשה כמו שעשה בן חכינאי. הגמרא בכתובות שם מספרת על חכמים שגלו למקום תורה לפרקי זמן ארוכים של שנים, ומה קרה להם או לבני משפחתם עקב ריחוק גדול זה, או ברגע המפגש המהמם. ראה שם גם הסיפור על רבי עקיבא ורחל. אחד הסיפורים הקשים שם הוא על רבי חנניה בן חכינאי שמגיע לעירו לאחר שתיים עשרה שנה של ניתוק גמור בהם גם לא שלח והתעניין מה קורה בביתו (בניגוד לאחרים שכן עשו זאת). וכשהוא סוף סוף בא לביתו ועירו, הוא לא מכיר את בתו, הולך אחריה מהמעייין בו שאבה מים, נכנס לביתו ופתע ופרחה נשמתה של אשתו (ראה סיפור זה גם בויקרא רבה כא ח). רבי חמא בר ביסא לומד לקח מהמקרה הטרואגי של רבי חנניה ומגיע לביתו באופן מסודר יותר. אבל כאן מתרחש מפגש מיוחד עם בנו שלא הכיר אותו. וכבר רכזנו סיפורים אלה בדף מיוחד בשם [הנשים הממתנות](#).

¹⁸ ולא ידע ר' חמא שמי ששואל אותו הוא הושעיה בנו.

¹⁹ כאן לכאורה הכל טוב ויפה, אף אחד לא נפגע או מת ויש לנו "חוט משולש": דור שלישי של תלמידי חכמים, שהנכד הוא רבי אושעיא המכונה רבה (הגדול) ומפתיחתו במדרש בראשית רבה התגלגל השם רבה לכל מדרשי התורה והמגילות (לפי השערה אחת). אבל נראה שיש כאן עקיצה חריפה לאלה שהולכים ללמוד תורה במקומות מרוחקים וזונחים לא רק את ביתם ופרנסתם, לא רק את נשותיהם, אלא גם את חינוך בניהם. האבא גולה למקום תורה ואילו הבן לומד היטב במקומו ובעירו עד ששמועותיו מחודדות - ביטוי השמור לתלמידי חכמים מובהקים. אפשר היה לקיים את החוט המשולש גם בדרכים נעימות יותר. ראה ניתוח סיפור זה (סיפור רב חנניה בן חכינאי) בספרה של רות קלדרון: השוק הבית הלב, הוצאת כתר, 2001, ירושלים, עמוד 58.

²⁰ בטענה: שכמו שכשקניתי את החצר היה לי ברור שמים (עודפים) ירדו מהגג שלך לחצר שלי, כך כעת, כשאני מעוניין במים שיורדים במרזב מגג לחצרי (שזה היה המצב כל העת), אינך יכול לסתום את המרזב (כנראה במטרה לאגור את המים במקום אחר).

²¹ סיפור זה משלים יפה את הסיפור בגמרא כתובות לעיל ולפיקך סטינו קצת מהנושא הכללי שלנו והבאנו אותו. נראה שיש כאן עקיצה נוספת לרבי חמא. בזמן שהאבא, רבי חמא גלה למקום תורה לזמן כה רב והזניח את בני ביתו, הנכד למד תורה מסבו, היה לעזר לאמו ולבני המשפחה (כולל תיקון מרזבים כשצריך) וגם צמח והיה לגדול בתורה. לא ברור מי בדיוק הלך לשאול את רבי ביסא, אחרי שרבי חמא אמר את דעתו, ראה פירוש רשב"ם בגמרא שם שמשנה קצת את הלשון בגמרא: "אזול שייליה לרבי ביסא - אביו של ר' חמא וזקנו של רבי אושעיא". כך או כך, נוצר כאן החוט המשולש. סיפור זה מוקדש לכל הסבים והסבתות הלומדים תורה עם נכדיהם, בלי לפגוע חו"ח באבות ובאמהות המסורים. ראה דברינו [והודעתם לבניך ולבני בניך](#) בפרשת ואתחנן. אשרי מי שזוכה לחוט משולש זה.

חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, לכולן קרא להן שמות. לאלעזר בן הורקנוס קרא: בור סיד שאינו מאבד טיפה, קנקן זפותה שמשמרת את יינה. ליהושע בן חנניה קרא לו: חוט המשולש לא במהרה ינתק.²³

קהלת רבה (וילנא) פרשה ד סימן ט

"טובים השנים מן האחד" - טובים השנים שהם יגעין בתורה, "מן האחד" - שעוסק זה לעצמו וזה לעצמו. "כי אם יפולו האחד יקים את חברו" - שאם שכח הלכה אחד מהם, חברו מחזיר ההלכה. "והחוט המשולש לא במהרה ינתק" - זה הרב שהוא מחזיר להם טעותן.²⁴

דבר אחר: "טובים השנים מן האחד" - טובים השנים שהם נושאים ונותנים בפרקמטיא, "מן האחד" - זה לעצמו וזה לעצמו. "כי אם יפולו" - שאם יפול ויסתכן אחד מהן, חברו מעמידו. "והחוט המשולש" - כד אינון תלת.²⁵ רבי מאיר כאשר היה רואה אחד יוצא לדרך היה קורא אליו: שלום עליך בן מיתה.²⁶ שניים – היה קורא אליהם: שלום לכם בעלי קטטה.²⁷ שלושה – אמר להם: שלום לכם בעלי שלום.²⁸

ר' יוחנן אמר: טובים השנים איש לאשתו, "מן האחד" - זה לעצמו וזה לעצמה.²⁹ "והחוט המשולש" - זה הקב"ה שהוא פוקדן בבנים.³⁰

א"ר יצחק: טובה פרשה שנאמרה על פי שנים מפרשה שנאמרה ביחיד. בשנים, שנאמר: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החודש הזה לכם וגו' " (שמות יב), מפרשה שנאמרה ביחיד שנאמר: "וידבר ה' אל משה לאמר". והחוט המשולש: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם" (ויקרא יא א) - לבניו לאלעזר ולאייתמר.³¹

²³ וליוסי הכהן קרא לו חסיד שבדור. ולשמעון בן נתנאל ... אשרי תלמיד שרבו מודה לו ומעיד עליו. ואלעזר בן ערך קרא לו נחל שוטף ומעין המתגבר". השווה מקור זה עם מסכת אבות פרק ב משנה ח: "חמישה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי ... הוא היה מונה שבחן: רבי אלעזר בן הורקנוס - בור סיד שאינו מאבד טיפה. רבי יהושע - אשרי יולדתו. רבי יוסי - חסיד. רבי שמעון בן נתנאל - ירא חטא ורבי אלעזר בן ערך - מעין המתגבר". שם ר' יהושע הוא "אשרי יולדתו" (תואר שרבים התקשו מה שבחו ופתרונו כך נראה בסיפור בירושלמי בימות פרק א הלכה ו על אמו שהביאה את עריסתו לבית המדרש בינקותו, ראה דברינו [אשרי ילוד אשה – אשרי יולדתו](#) בפרשת בהעלותך); ואילו כאן מכונה ר' יהושע: "החוט המשולש". נראה שתואר זה ניתן לאדם יוצא דופן, תלמיד חכם משכמו ומעלה, איש בעל השכלה כללית רחבה, מתפרנס מיגיע כפיו ובעל שיעור קומה כר' יהושע שמצליח לגלם באישיות אחת את החוט המשולש. הצעתנו היא המשולש של תלמיד חכם מהשורה הראשונה (אב בית הדין), בעל חכמה כללית (הוריות י ע"א) שידוע בוויכוחיו עם חכמי אתונה (בכורות ח ע"א) ומי שכל חייו התפרנס מהמלאכה (פחמי היה, ברכות כח ע"א). ונראה שאי אפשר שלא להוסיף גם את נעם הליכותיו (בראשית רבה ע ה, בבא בתרא דף ס). ואם כך, יתקיים בנו: "שלושה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתי".

²⁴ ללימוד בחברותא שכבר ראינו לעיל, מצטרף כאן הרב כגורם שלישי וכמו שנראה להלן גם באדם שיוצא לדרך. בכך מקבל הפסוק בקהלת משמעות חדשה. הקפיצה משניים לשלושה איננה הוספת עוד חוט שווה ערך לשני החוטים הקיימים; איננה תוספת ביטחון והמשך בלימוד של חבורה מוגברת, אלא הוספת חוט שלישי מסוג וממין אחר שעשויה גם להגביל את מספר החוטים שניתן לשזור ביחד, היינו את מספר התלמידים שראוי שישבו לפני הרב. ראה דברינו [זורשים או לא זורשים במעשה בראשית](#) שבנושאים מסוימים, כמו בעריות רב לא ילמד את פרשת עריות לשלושה תלמידים ויותר רק לשניים או יחיד. ובמעשה בראשית גם לא לפני שני תלמידים ויותר, אלא רק ליחיד ומיוחד.

²⁵ מה שנוכח ללימוד תורה, נכון גם בחיי המסחר ו"ישובו של עולם". ראה גם בבא מציעא מב ע"א: "לעולם ישליש אדם את מעותיו, שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו". ואם נחזור למשנה במסכת קידושין בה פתחנו, נקבל שלוש על שלוש של שלוש. לימוד מקרא בשלושה, לימוד משנה בשלושה, דרך ארץ בשלושה ובפזור סיכונים של שלושה. ושלושתם משלימים זה את זה.

²⁶ ראה מסכת אבות פרק ג משנה ד: " ... והמהלך בדרך יחידי ... הרי זה מתחייב בנפשו". רש"י מסכת יומא דף כא עמוד א: "היוצא יחידי לדרך, דמו בראשו - מפני המזיקין". ואפרופו ר' מאיר ראה הסיפור המשעשע איך היתל בפונדקאי שניסה להתנכל אליו, בראשית רבה צב ו על הפסוק: "הבוקר אור והאנשים שולחו המה וחמוריהם" (בראשית מד ג).

²⁷ מהיכן לקח ר' מאיר דעה זו והאם יש לה מקבילות? אולי מקין והבל שכיוון שהיו לבד אין מי שיעיד על מה שאירע או שינסה לפשר ולהפריד. ראה מדרש תנחומא בראשית סימן ט: "משל לשנים שעשו מריבה הרג אחד מהן את חברו. היה בהן שליש ולא הפריש ביניהם". והשליש או השלישי שם הוא הקב"ה שלא מנע כביכול את הרצח, ראה דברינו [קין והבל – הרצח הראשון](#) בפרשת בראשית.

²⁸ ראה בדומה מדרש תהלים (בובר) מזמור נט, שאולי הכי קרוב לפשט הפסוק: "טובים השנים שיוצאים לדרך, מן האחד שיוצא יחיד. כי אם יפלו האחד יקים את חברו וגו' - אם יפול האחד חברו מעמידו, ואם יתקפו האחד, השנים יעמדו נגדו, שאם יבוא אדם רע נגדו, השנים יעמדו נגדו. ואם שלשה הרי יפה, שנאמר: והחוט המשולש לא במהרה ינתק". ומדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת בלק פרק כב מסביר מדוע אדם חשוב יוצא עם שני נערים: " ... שלא ילך האחד למקום אחר וישיאר הוא יחידי. ועוד שאם יעשו השנים מריבה, יעמוד השלישי וישים שלום ביניהם". "ובלכתך בדרך" - מה שנוכח ללימוד תורה, נכון גם ליציאה בדרכים.

²⁹ עזר כנגדו. אולי זה גם הפשט הפשוט בפסוק יא: "גם אם יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחָם לָהֶם וּלְאָחַד אֵיךְ יִחָם".

³⁰ ראה מדרש שמות רבה כ א שאברהם ושרה הם בבחינת "טובים השנים מן האחד", אבל רק כאשר שרה בבנים התקיים החוט המשולש (פסיקתא רבתי מב ו ה' פקד את שרה). לידת ילד ראשון היא אירוע מרכזי בחיי איש ואשה, אשר יוצר את המבנה הגיאומטרי הראשוני, המצולע ואת התיחום המשפחתי הבסיסי (הערה ו לעיל באנלוגיה לגיאומטריה). הילדים הבאים מוסיפים ומגדילים את תחום המשפחה לריבוע, מחומש, משושה, משובע וכו' - כן ירבו, אבל לבכור זכות המשולש. ויש בקהלת רבה שם, סוף סוף הוא המדרש על המגילה, עוד משולשים רבים, הדסים כשרים לתפארת, ולא נוכל לפרט את כולם.

³¹ כל פרשה ומידע שנמסרים לציבור, עדיף שיימסרו מראש למספר רב של אנשים! ולפי זה עדיף הדיבור שנאמר למשה ואהרן על קידוש החודש, מדברים שנמסרו אח"כ למשה בלבד והוא שבא ולימד את אהרן ומשם לכל ישראל (ראה עירובין נד ע"ב: כיצד סדר משנה, מובא בהקדמת הרמב"ם למשנה). מדרש זה נשמע קצת חריג מפתיע ואולי בשל כך מפרש אותו בעל תורה תמימה בהערות

דברים רבה פרשת וזאת הברכה פרשה יא סימן ד

"וזאת הברכה", אמר רבי שמואל בר נחמן: כיון שבא משה לברך את ישראל, באה התורה והקב"ה לברך את ישראל.³² וזאת הברכה - זו התורה, שנאמר בה: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל" (דברים ד מד). אשר ברך משה - זה משה. איש האלהים - זה הקב"ה, שנאמר: "ה' איש מלחמה" (שמות טו).³³ וכל כך למה? לקיים מה שנאמר: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק".³⁴

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים

זכר למנסכי המים: "ניסוך המים בחג כדי שיתברכו עליך מי גשמים" (תוספתא סוכה ג יח).³⁵

לקהלת פרק ד הערה מה באופן קצת רך יותר: "מאי טיבותא בזה? ואולי יתפרש מפני שאינו דומה דבר וענין הנמסר לרבים ע"י אחד לדבר הנמסר ע"י שנים ושלושה אנשים. כי שנים ושלושה אנשים בכוחם להסביר הדבר יותר מאשר איש אחד המוסר. ולכן אם גם כששנים מסבירים טוב מאשר אחד מסביר. אבל שלושה המסבירים בודאי יובן הדבר ויתקבל לשומעין. ולכן יומלץ על הסבר שמסבירים שלשה אנשים הלשון והחוט המשולש לא במהרה ינתק, והמפרשים לא פירשו מאומה במאמר זה". ואפשר שכאן גלשו לנושא של לימוד מרב אחד או מכמה רבים - לו הקדשנו את הגיליון [לימוד מרב אחד או מרבים](#) בדפים המיוחדים.

³² נתקנאו במשה ובקשו להוסיף על ברכתו ואולי גם להקדימו.

³³ ראה דברינו [משה איש האלהים](#) בפרשת וזאת הברכה.

³⁴ ומכאן אנו מוכנים ומזומנים לקריאת פרשת וזאת הברכה בשמיני עצרת הקרוב, בשמחה [לגומרה של תורה](#) - היא התורה המשולשת, שניתנה בחודש השלישי, לבני האבות המשולשים, ע"י משה האח השלישי, בן לשבט השלישי שנצפן לשלושה (פסיקתא דרב כהנא פסקא יב בחודש השלישי, תנחומא יתרו סימן ח). והחוט המשולש של שבת המועד סוכות שבה נקרא בתורה מספר שמות (ובמדבר), בנביאים מספר יחזקאל (מלחמת גוג ומגוג) ובכתובים מספר קהלת, לא יינתק ויחזור וילווה אותנו לשנים רבות ונעימות.

³⁵ ניסוך המים נהג במקדש גם בשבת המועד. ראה סוכה פרק ד משנה א: "סוכה וניסוך המים שבעה".